

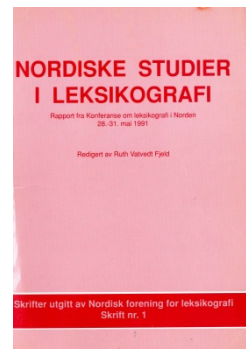
NORDISKE STUDIER I LEKSIKOGRAFI

Titel: Finska for utlanningar- uppgifter om ordbojning i den finsknorska ordboken

Forfatter: Hannele Seppinen

Kilde: Nordiske Studier i Leksikografi 1, 1992, s. 436-440
Rapport fra Konferanse om leksikografi i Norden, 28.-31. mai 1991

URL: <http://ojs.statsbiblioteket.dk/index.php/nsil/issue/archive>

© Nordisk forening for leksikografi

Betingelser for brug af denne artikel

Denne artikel er omfattet af ophavsretsloven, og der må citeres fra den. Følgende betingelser skal dog være opfyldt:

- Citatet skal være i overensstemmelse med „god skik“
- Der må kun citeres „i det omfang, som betinges af formålet“
- Ophavsmanden til teksten skal krediteres, og kilden skal angives, jf. ovenstående bibliografiske oplysninger.

Søgbarhed

Artiklerne i de ældre Nordiske studier i leksikografi (1-5) er skannet og OCR-behandlet. OCR står for 'optical character recognition' og kan ved tegngenkendelse konvertere et billede til tekst. Dermed kan man søge i teksten. Imidlertid kan der opstå fejl i tegngenkendelsen, og når man søger på fx navne, skal man være forberedt på at søgningen ikke er 100 % pålidelig.

Finska för utlänningar - uppgifter om ordböjning i den finsk-norska ordboken

I dag finns det endast en ordbok (ett ficklexikon) mellan finska och norska. En ny finsk-norsk ordbok är under arbete. Den är i första hand avsedd för norska brukare. I artikeln beskrivs finskans komplicerade ordböjning samt olika möjligheter att ge upplysningar om den i en ordbok. Ordboksförfattarna har valt ett system med konventionella former av uppslagsord försedda med en indexsiffra som hänvisar till böjningstabeller + ordstammar för ord vilkas stammar avviker markant från uppslagsorden.

I ordböcker kan information om grammatik ges på många olika sätt. Det kan finnas direkta uppgifter t.ex. om ordklassstillhörighet, generella konstruktions uppgifter t.ex. om verbens rektioner eller exempel på användningen av ett ord som samtidigt innehåller implicit grammatik. Min uppsats har sina rötter i den finsk-norska ordboken som är under arbete. Jag kommer att behandla frågor som gäller grammatisk information med tanke på finskans ordböjning.

År 1978 gav det finska förlaget WSOY ut ett finsk-norsk / norsk-finsk ficklexikon. Författarna var Turid Farbregd och Aili Kämäräinen. Det var den första ordboken mellan de två språken och hittills den enda.

Ficklexikonet var avsett först och främst för finländska användare och detta faktum återspeglar sig i bokens struktur. Den norsk-finska delen är två gånger så stor som den finsk-norska delen, boken har 23 000 uppslagsord från norska till finska och 12 500 från finska till norska.

I den finsk-norska delen ges alla förklaringar på bokmål. Det finns

- 1 uppgifter om de norska ordens böjning t.ex. *aikoa* akte -et, ha (hadde, hatt) til hensikt
- 2 information om ordklass i vissa specialfall t.ex. *aasialainen* (s.) asiat -en, (a.) asiatisk -
- 3 en del tilläggsförklaringar om ordens betydelse eller användning. Dessa ges inom parentes och på finska. t.ex. *aihe* (syy) grunn en; (taulun) motiv -et; (kirjoituksen) emne -et

Uppgifterna om de norska ordens böjning förekommer också i den norsk-finska delen, också de sammansatta ordens böjning finns med. I den norsk-finska delen finns ca 200 nynorska ord med en hänvisning till motsvarande bokmålsord. Sist i boken finns en översikt över norsk ordböjning jämte en förteckning över några starka verb samt deras böjning i bokmål och i nynorska.

Nu förbereds en ny ordbok mellan de två språken, enligt planerna skall manuskriptet vara fullbordat hösten 1992. Det blir en enkelriktad ordbok från finska till norska med 400 - 450 sidor eller 25 000 uppslagsord. Den nya ordboken är tänkt som en passiv ordbok för

norska brukare, så uppgifter om norskans böjning kommer inte att finnas med. Rättskrivningsnormen för norskan är bokmål.

De flesta ordböcker som hittills har gjorts mellan finska och ett främmande språk är aktiva ordböcker för personer med finska som modersmål. Det finns några undantag såsom István Papps Finn-magyar szótár (Budapest, 1970), Kalju Pihels och Arno Pikamäes Soomeeesti sonaraamat (Tallinn 1965 och 1986) och en i Petroskoj i Sovjetunionen tryckt ordbok från finska till ryska som är avsedd för ryskatalande användare.

På norska finns det åtminstone Einar Haugens Norsk-engelsk ordbok där norska behandlas som ett främmande språk. Den är i första hand skriven för amerikanska studerande som skall lära sig norska.

Oftast är ordböckerna från finska till ett annat språk avsedda för finska brukare. Ordboksanvändaren slår upp i ordboken för att finna det främmande språkets motsvarighet till det finska ordet för att kunna bruka ordet antingen i skrift eller tal. För honom behövs det inga grammatikaliska uppgifter om finskan. Han vet hur t.ex. ordet *käsi* 'hand' böjs, att det är en substantiv osv. Den nya finsk-norska ordboken är tilltänkt en norsk brukare, som skall förstå finska med hjälp av en finsk-norsk ordbok. I en *aktiv norsk-finsk ordbok* för personer med norska som modersmål skall uppgifter om finskans böjning utan tvivel finnas med. Men hur mycket grammatikalisk information skall det finnas med i en *passiv ordbok från finska till norska*?

Bo Svensén säger i sin Handbok i lexikografi så här:

"För att rätt kunna tolka den franska (= ett främmande språk H.S.) man har framför sig kan det visserligen ibland vara viktigt att ha tillgång till böjningsuppgifter, men det säger sig självt att man oftare söker sådana uppgifter vid översättning till franska (= det främmande språket H.S.)" (Svensén, 1987:11)

Det här är säkert sant. Men ordboksförfattarna har inte alltid lämnat bort dylika uppgifter om källspråket. T.ex. Haugens ordbok är försedd med rikliga uppgifter om norskan trots att boken är en passiv ordbok för engelsktalande amerikaner. En passiv ordbok används oftast i en situation där ordboksanvändaren har en text som han vill läsa. Han söker efter ordens betydelse. Orden står redan i böjd form. Och när det gäller finska ord är det just de böjda formerna som ger ordboksanvändaren gråa hår.

Finskan är ett starkt agglutinerande och syntetiskt språk, medan norskan är analytisk som andra germanska språk. Ett finskt ord ger information även av syntaktisk art, medan motsvarande information på norska ges främst genom ordföljd, formord och partiklar, som är fristående från huvudordet. Vi kan jämföra meningar som "Heittäytyisinköhän seikkailuun?" och "Tenk om jeg skulle kaste meg inn i et eventyr?". Finskan klarar sig med två ord medan samma mening uttryckt på norska har tio ord.

I finskan kan ett nomen ha fem stammar till vilka ändelserna fogas. Alla finska ord har en sk. vokalstam. En del ord har två sorters vokalstammar starka och svaga. Finskans ord för 'hand' *käsi* har förutom nominativformen *käsi*- en stark vokalstam *käte*- och en svag vokalstam *käde*-. Här är det fråga om stadväxling mellan t och d. Vid sidan av vokalstammen har några ord en konsonantstam, som slutar på en konsonant t.ex. *käsi* har konsonantstammen *kät*-. Som femte stam räknas pluralisstammen *käs*- av *käsi*. Som ett annat exempel kan vi ta ordet *vuosi* 'år' som också har både svag och stark vokalstam (*vuode*-/*vuote*-) och konsonantstam (*vuot*-). Verben kan ha tre sorters stammar. Som exempel på verb

kan vi ta ordet *tehdä* 'göra': svag vokalstam *tee-*, stark vokalstam *teke-* och konsonantstam *teh-*.

Enligt Fred Karlsson (1983:356-357) har finskans nominaler försiktigt räknat minst 2200 produktiva böjda och med ändelser försedda ordformer. Detta tal uppnås om vi räknar med två numerusformer, 13 olika kasusformer, 6 possessivsuffixer, 12 enklitiska partiklar eller deras förbindelser. Enligt Karlsson är det svårare att räkna ut hur många olika ordformer ett finskt verb kan ha. Ett verb kan ha 528 olika finita ordformer, 324 infinita ordformer och 11 000 participformer, sammanlagt ca 12 000 olika grammatikaliska ordformer. Det måste understrykas att det inte är fråga om avledda ord, de skulle göra talen flerdubbla. (T.ex ord av typen *köysi* 'rep' - *köyttää* 'binda, fastgöra med rep' - *köytättää* 'låta binda el. fastgöra med rep' / *alkaa* 'börja' - *alkaminen* 'början, start' / *varma* 'säker' - *varmuus* 'säkerhet').

Ett nomen kan ha 2200 och ett verb 12 000 olika former. Svårigheterna blir ännu större i och med att olika ord böjs på olika sätt. Också här uppvisar finskan höga tal. Nykysuomen sanakirja (Nufinsk ordbok), det äldre standardverket över finska språket, har 85 nominala böjningstyper och 45 olika böjningstyper för verb. Suomen kielen perussanakirja, ett nytt standardverk, vars första del utkom i fjol, har ett förenklat system: för nomen finns det 51 olika böjningsgrupper, för verb 27. Det har gjorts försök att minska antalet böjningstyper. Knut Cannelin kunde i sin bok *Finska språket* (1932) nöja sig med fem nominala böjningstyper. Kaino Laaksonen och Anneli Lieko har i *Suomenkielen äänne- ja muoto-oppi* (1988) fyra nominala och fyra verbala böjningsgrupper med underavdelningar. Ju mindre antalet böjningstyper blir desto oftare stöter vi på oregelbundenheter som måste förklaras på lexikonnivå.

Vidare kompliceras ordböjningen av finskans stadieväxling, som gör att två former av samma ord kan skilja sig mycket från varandra.

Dessa tal ger en uppfattning om hur invecklad finskans ordböjning är. Systemet kräver en utförlig behandling. Men i en ordbok med ett begränsat antal sidor är vi tvungna att göra kompromisser. Ju mera utrymme vi ger åt böjningsuppgifterna desto mindre blir antalet uppslagsord. Det går inte att redogöra för systemet i en ordbok. Som Bo Svensén (1987:68) säger, får man begränsa sig till sådant som är oregelbundet eller på annat sätt oförutsägbart. Svårigheten ligger i det att man måste bestämma vad som är oregelbundet. Skall en given form av ett ord betraktas som oregelbunden eller oförutsägbart när vi har ett språk där det är möjligt att böja nomen på ca 50 olika sätt?

I början är det svårt för en ordboksanvändare att finna det rätta finska uppslagsordet i en ordbok. Ju mer han kan finska desto lättare blir det, allteftersom hans kännedom om ordböjning ökar. Är det möjligt att göra en ordbok som skulle hjälpa användaren att hitta i ordboken ord som i sina böjda former avviker från uppslagsformen? Vilka möjligheter har ordboksförfattarna att underlätta användarnas arbete?

En talare med finska som modersmål kan producera olika ordformer, det är en del av hans kommunikativa kompetens. I den morfologiska och morfofonologiska beskrivningen av finskan utgår forskarna från att det finns grundformer, ur vilka de konkreta ordformerna härleds. *Nominativ i singularis* är den lexikaliska grundformen för ett nomen och det är ju också den form som finns i ordböcker som uppslagsform, t.ex. *takki, kaappi, tyttö, reikä*. Som uppslagsform i en ordbok har vi av verb *den första infinitiven*. Formen består av infinitivstammen och infinitivmärket (*liikku-a, hyppi-ä, hake-a*). I löpande text förekommer infinitivformen inte så ofta som personformerna. Psykologiskt sett är infinitivformen inte en grundform. Den kan inte heller vara utgångsformen för språkets beskrivning. *Den starka vokalstammen* (*liiku-, hypi-, hae-*) har valts som grundform för verb i finskans morfologiska

och morfofonologiska beskrivning. Den aktiva indikativformen i presens 3:e person i singularis (*liikkuu, hyppii, hakee*) är den mest frekventa formen i texter - den förekommer oftare än någon annan verbform. De minsta möjliga fullständiga satserna består av ett subjekt ofta i nominativ singularis, och ett predikat i aktiv indikativ presens t.ex. *Koira haukkuu.* ('Hunden skäller.').

Kunde ordbokstraditionen här förändras? Kunde man tänka sig att vi för verb i stället för infinitivformen skulle ha en annan uppslagsform t.ex. den starka vokalstammen eller en personform i presens indikativ aktivum? Också nu finns det variation i val av uppslagsformer, alla ordböcker på olika språk har ingalunda nominativ resp. infinitiv som uppslagsform. I ordböcker med latin som källspråk är uppslagsformen för verb presens indikativ aktivum 1:a pers. i sg. I ordböcker från estniskan, för estlänningar, står verben i infinitiv III.

I Finland har det kommit ut några läroböcker för utlänningar som studerar finska, där ordstammarna är genomgående med i ordförteckningen (Hämäläinen-Lehikoinen-Steadman, 1990). I ordlistorna finns som uppslagsord också böjda former med hänvisning till grundformen som annars kan vara svår att hitta. Systemet underlättar elevernas arbete när de skall producera finska, men stammarna har också en viktig funktion för språkets förståelse. Stammarna kan ge eleverna stöd när de söker efter ordens betydelse. Finns det i texten ett ord som *kätensä* t.ex. i *nostaa kätensä* 'lyfta sin hand' kan användaren, om han hittar uppslagsordet *käsi* och om det finns uppgifter om stammarna i ordboken, få stöd för sitt antagande att *kätensä* är en annan form av ordet *käsi*.

Olika möjligheter att ange ordens böjning:

(A) Böjda former eller ordstammar som uppslagsord

t.ex. *käden* (gen.ent) se **käsi* /*käde-* se **käsi*
kätenä (ess.ent) / *käte-* se **käsi*
kättä (part.ent) / *kät-* se **käsi*

Dessa är de bästa alternativen för ordboksanvändaren. Tyvärr kräver de så mycket utrymme att de inte är användbara i praktiken.

(B) Konventionella uppslagsformer (nominativ sg./infinitiv) +

(a) en indexsiffra som hänvisar till böjningstabeller som finns först/sist i boken

t.ex. *käsi*²⁷ 'hånd'
kuunnella^{67*} 'lytte, høre på'

* visar att ordet har en stadieväxlande konsonant, bokstaven anger typen av stadieväxling (här nn:nt *kuunnella/kuuntelen*).

(b) ordstammar efter uppslagsordet

t.ex. *käsi* (*käde-/käte-/kät-*) 'hånd'
omena (*omena-*) 'eple'
lapsuus (*lapsuude-/lapsuute-/lapsuut-*)
lapsuus (*-suude-/suute-/suut-*)
lapsuuls (*-de-/te-/t-*) 'barndom'

Med det här systemet kommer vi att få med en stor mängd ord som har endast en stam som är likadan som själva uppslagsordet. Det är inte nödvändigt att ta med dylika fall.

En annan fråga är om stammarna skall ges i klartext eller som förkortningar. Vi har valt att skriva ut hela stammen då den är angiven.

(c) ordstammar efter uppslagsordet för de frekventaste orden

Detta är ett alternativ som bygger på tanken att en nybörjare använder endast ett begränsat antal ord, som hör till de vanligaste i språket. Dessa skulle få markering av stammarna. Efter en tid lär eleven sig ordböjning och hittar de mindre frekventa orden även om inte stammarna finns med. Nackdelen med systemet är att ord som *omenta* och *lapsuus* som inte är svåra att hitta i en ordbok skulle förekomma med stammen.

(d) ordstammar för de ord vilkas stammar avviker markant från uppslagsformen

t.ex. *apu* (avu-/apu-) 'hjälp' *ydin* (ytime-/y \ddot{a} in-) 'kjerne'

antaa (anna-/anta-) 'gi'

aalto (aallo-/aalto-) 'bølge'

Ju längre inne i ett ord uppslagsformen skiljer sig från stammarna desto lättare hittar ordboksanvändaren det rätta uppslagsordet. Böjda former av ord där skillnad förekommer först i den 5:e bokstaven som i *kielto* (kiello-/kielto-) 'förbud' eller *keväät* (kevää-/keväät-) 'vår' eller ännu längre inne i ordet torde inte vara omöjliga att hitta i en ordbok.

Den nya finsk-norska ordboken skall läggas upp enligt alternativ (B) så att punkterna (a) och (b) kombineras, t.ex. *apu* ^{1*E} (avu-/apu-) 'hjälp' eller *antaa* ^{56*J} (anna-/anta-) 'gi'.

Vi är medvetna om att det är en kompromisslösning. Det begränsade sidoantalet gör att vi inte kan göra boken så brukarvänlig som vi egentligen skulle ha lust till.

Det finns många frågor utan svar, både sådana som har med språkinläring att göra och sådana som hör ihop med användning av ordböcker. Kunde vi besvara t.ex. följande frågor, skulle vi ha en tryggare utgångspunkt för vårt arbete.

- När börjar eleverna behärska finskans ordstammar? Hur länge behöver de hjälp?
- Behöver de i första början alls en ordbok eller klarar de sig med läroböcker och deras ordförteckningar?
- När går eleverna över till enspråkiga ordböcker som *Nykysuomen sanakirja* - om de överhuvudtaget gör det?

Litteratur

- Farbregd, Turid - Kämäräinen, Aili. 1978. *Suomi - norja - suomi taskusanakirja*. Juva.
- Hämäläinen, Eila - Lehikoinen, Laila - Steadman, David. 1990. *Aletaan! Jatketaan!* (Sanasto - Vocabulary). Helsinki.
- Karlsson, Fred. 1983. *Suomen kielen äänne- ja muotorakenne*. Juva.
- Nykysuomen sanakirja*. 1976. Porvoo.
- Suomen kielen perussanakirja*. Ensimmäinen osa A-K. 1990. Helsinki.
- Svensén, Bo. 1987. *Handbok i lexikografi*. Stockholm.